

Ústav české literatury a komparatistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Oponentský posudek na disertační práci
Mgr. Lukáše Holečka
Tradice a venkov v české meziválečné literatuře

Pojem „tradice“ učinil Lukáš Holeček výchozím pojmem své disertační práce, zejména ve vztahu k fenoménům moderny a antimoderny. Navazuje na kritické interpretace Jeana Claira, Borise Groyse, ale také Hanse Magna Enzensbergera, který již v roce 1962 napsal, že avantgardy si nárokovaly budoucnost, která jim nepatřila. Jejich pohybem se podle Enzensbergera stala regrese a jejich osudem anachronismus. Jean Clair, Boris Groys, ale také Eduard Beaucamp v Německu nebo a Marc Fumaroli ve Francii si ve svých úvahách o avantgardě kladou otázku, zda je avantgardním hnutím vlastní určitá totalitní dispozice. Kolísání avantgardních hnutí mezi subverzí a totalitarismem, jejich „zapletení se“ s totalitními diktaturami (zvláště pokud jde o italský futurismus a ruskou avantgardu) nelze popírat a podle některých autorů bylo jednou z cest, která historickou avantgardu přivedla do jejich aporií, na něž „zahynula“.

Lukáš Holeček se však k těmto kritickým reflexím avantgardních hnutí nevztahuje proto, aby z nich čerpal argumenty pro jejich diskreditaci, jde mu mnohem spíše o to, co chápe jako „jinou“ verzi modernity nebo „paralelní řadu“ vedle hlavního proudu. Zde je důležité neztrácet ze zřetele, mluvíme-li o moderně, že moderna jako makroepocha, na jejímž počátku jsou experimenty romantismu, je dějinným procesem, jenž má univerzalistický, globalizující i totalizující ráz, regionálně i temporálně. Také „útěky“, různé pokusy o kritické revize moderny, různé formy a projevy *antimodernismu* jsou součástí moderny. Proto moderna neobsahuje, do důsledku vzato, žádné alternativy k moderně. Všechny problémy, krize, katastrofy, které estetická moderna nejen tematizuje a reflektuje, a které také sama produkovala, musela také sama řešit.

Ve své disertační práci se Lukáš Holeček soustředí na základní paradigmaty ruralismu v české literatuře jako „rod“, „venkov“, „národ“, „jednota“, „trvání“, „země“ a několik dalších. V této souvislosti se zabývá také polemikami přelomu dvacátých a třicátých let, kdy se na pozadí polemik o poetismu a tzv. generační diskuse, staly – po určitém vystřízlivění z entusiasmů raných dvacátých let – pojmy „národní tradice“, „kulturní tradice“ opět aktuálními. Lukáš Holeček se v této souvislosti ve druhé kapitole své práce podrobně zabývá zejména pozicemi Pavla Fraenkla, Arna Nováka a J. B. Čapka v polemikách o významu pojmu „tradice“, kterou chápali především jako „metafyzický princip tvoření“ (s. 69). Fraenklovo pojetí díla jako organismu má blízko nejen k Bergsonově koncepci „tvořivého vývoje“, ale také k německé estetice tvaru a obsahu („Gestalt“ – „Gehalt“, např. Oskar Walzel, Emil Ermatinger ad.), navazující jednak na Goethovy morfologické práce a jeho organickou

estetiku, jednak na tvarovou estetiku („Gestaltästetik“) dvacátých let. Pro tuto koncepci uměleckého díla je podstatnou myšlenka, že vnitřní formou díla je duševní život, podmiňující individuální organický tvar.

Teoretickým východiskem práce Lukáše Holečka je filozofická a literární hermeneutika Hanse-Georga Gadamera a Paula Ricœura. V druhé části *Pravdy a metody* konstatuje Gadamer ztrátu tradice v epoše moderny a zdůrazňuje význam a úkol humanitních věd („Geisteswissenschaften“) tuto ztrátu kompenzovat. Ukazuje se však, že Gadamer sám zachází s pojmem tradice rozporuplně: tradice může znamenat jak 1) původ/počátek, tak 2) specifický proces a 3) jeho výsledek. Na jedné straně má pojem tradice sloužit kritice současného pojetí humanitních věd, na druhé straně se však zdá, že „tradici“ Gadamer chápe také jako „symbolickou formu“. Nicméně, a proto je Gadamerovo pojetí tradice pro výklad Lukáše Holečka relevantní, Gadamerův pojem tradice je moderní, neboť filozof hodnotí historický vývoj s jeho proměnami pozitivně *právě* jako proces. Kromě toho, a v tom spočívá síla Gadamerovy argumentace, tradice je antropologickou konstantou, pro moderní identitu nezbytnou. Gadamerova argumentace však stojí před obtížně řešitelným problémem: smířit velmi napjatý vztah mezi tradicí a modernou, jak se projevuje také v tématu, jímž se Lukáš Holeček zabývá: v literatuře českého ruralismu.

V první kapitole své práce se Lukáš Holeček náležitě zabývá pojmem tradice a jeho literárně-teoretickou a kulturně-filozofickou konceptualizací. Poněkud stranou pozornosti však zůstává otázka, co znamenala tradice, totiž tradice vesnické prózy 19. století, „obrazů venkovského života“, pro ruralisty meziválečného období. Lukáš Holeček sice neopomíjí recepci českých „regionalistů“ 19. století v programových statích ruralistů samotných i literárních historiků a kritiků (Arne Novák, Pavel Fraenkl ad.), za podstatnou však v této souvislosti považují – hlavně jako podnět pro další zkoumání k této problematice – otázku: zda a jakým způsobem (tematicky, žánrově, ideově) se ruralisté *vracejí* k tradici vesnické prózy/románu 19. století. Jakým způsobem ji transformují? Co se děje v jejich vlastní literární tvorbě se základním mytologémem českého národního obrození, mytologémem „zdravého selského jádra“ národa jako nositele kultury?

Ruralismus zůstává v české literatuře 20. století a v české literárněvědné bohemistice hermeneutickým problémem. Jeho na několik desetiletí de facto znemožněná recepce a reflexe je ještě více než (jen) umělecko-estetickým problémem, problémem *rozumění / nerozumění*. To platí v obou směrech: ve vztahu avantgardy k tradici a naopak. Viděno z této perspektivy, je Charles Baudelaire stejně tak decidovaným antimodernistou (se svým odporem k moderní civilizaci), jako klíčovou postavou a básníkem moderny (a avantgardy).

Ve třetí kapitole své práce Lukáš Holeček rekonstruuje základní paradigmata ruralistické literatury jako „rod“, „domov“, „národ“, „jednota“, „země“, „venkov“, „trvání“, „mýtus“. Jde o pojmy ve třicátých letech 20. století silně ideologicky a polemicky obsazené, zejména v ideologii „Blut und Boden“ v nacionálně-socialistickém Německu (ale nejen tam). Lukáš Holeček toto téma sice zmiňuje v poznámkách pod čarou (s. 105, s. 130), zasluhovalo by však podrobnější diskusi. Zmíněná paradigmata ruralistické literatury přibližuje popisem a citáty z příslušných děl, aniž by je ovšem dále problematizoval. Např. problém „mýtu“ a „mytizace“ (domova, země, rodu, národa, selského stavu etc.) v ruralistické literatuře se jistě dovolává obšírnějšího výkladu, než jen půlstránkového (s. 133). Je jasné, že čeští ruralisté by se mohli jen stěží identifikovat s etnicko-rasovou ideologií „krve a půdy“, na druhé straně však těmito pojmy („rod“, „národ“, „selství“, „půda“, „země“ ad.) přisuzují ve svých textech nejen ideově, ale také ideologicky obsazené a polemicky silně nabitě významy. Mám na mysli pokus o vystižení sémantických a ideových (a ideologických) diferencí, které budou jistě

zásadní povahy; bylo by však třeba ukázat v čem a jaké povahy tyto difference jsou. Mohlo by jít u ruralistů o nějakou alternativu k ideologii „krve a půdy“? Otevřeno tak zůstává téma mytických regresí k „rodné půdě“, kde spočívá „osud“ (rodu, národa atd.). Dále: jak jsou ontologizovány ideologické koncepty „domova“? Něco je naznačeno v podkapitole 4.5 „Čas věčného trvání“ a 4.8 „Existence“, ale i zde jen stručně, několika poznámkami. Nabízelo by se např. srovnání s ontologizací „domova“ u ruralistů a Jana Čepa, což by mohlo také zajímavě osvětlit, proč se Čep od ruralismu tak explicitně distancoval. A dále: obraz „města“ (vs. „venkov“) u ruralistů, významové napětí mezi opozičními páry jako „domov“ vs. „cizina“ (ale také „vlastní“ vs. „cizí“; Knapův román *Cizinec*, 1934), „centrum“ vs. „okraj“ („periferie“; Knapův román *Puszta*, 1937), fenomén „hranice“ (geografické, politické, konfesní, jazykové, kulturní). Fenomén „radikální“ jinakosti (Křelinův román *Amarú, syn hadí*, 1942).

Zde by pro Lukáše Holečka mohla být velmi podnětnou úvaha Martina Heideggera *Původ uměleckého díla* (*Der Ursprung des Kunstwerkes*, 1935-1936), která má v nyní říjnu vyjít v českém překladu (ed. Oikúmené), především filozofova proslulá interpretace Van Goghova obrazu obnošeného páru selských bot. Heideggerova problematická interpretace není relevantní pro poznání díla Vincenta van Gogha, ale pro zvláštní estetiku a metafyziku umění, kterou zde rozvíjí. Heidegger se ptá po významu půdy, po níž šlapou selské boty (filozof je přibásl selce). Země, půda, se stává zjevnou, viditelnou pouze v určitých relacích, jež jsou přítomné pouze v uměleckém díle.¹ Podle Heideggera znamená umělecká zkušenost „*extatické spuštění existujícího člověka do neskrýtnosti bytí*“. Umění nás podněcuje „existovat“, to znamená být ek-statickým, vyčnívat nad banalitu všedního. V tomto směru je Heidegger, jehož umělecký vkus nebyl v žádném případě zpátečnický, spojencem moderního umění, konkrétně umělců jako Franz Marc, Piet Mondrian nebo Paul Klee. Umělecká zkušenost musí rozvrátit konvenční obraz světa a konvenční způsob života; právě proto nesmí být umění něčím konformním a afirmativním. Z této perspektivy není velkého rozdílu mezi teorií moderního umění a filozofií umění Martina Heideggera, kterého v roce 1935 fascinoval právě Van Goghův obraz prošlapaného páru selských bot – tato, podle filozofa, metafora pravdivosti uměleckého díla v nejužším spojení země a světa - do té míry, že jej postavil do středu svých úvah o původu uměleckého díla.

Poněkud stranou zůstává v předkládané disertační práci fenomén „přírody“, zvláště ve vztahu k posvátnému, archaickému, pra-původnímu a s tím se do popředí dostávají otázky: lze vysledovat prvky iracionality, animality (vztah člověk – zvíře) v prózách ruralistů (např. Prokúpkův „příběh koně“ *Baba*, 1928)? Objevuje se u ruralistů sakralizace přírody, stopy

¹ Co tím chce Heidegger říci, je že svět selky ukazuje svůj smysl ve vztahu mezi půdou, polem, větrem, obilím, polní cestou a vyrobenou věcí („Ding“): botama. Tento vztah, nadaný smyslem, se zjevuje v této věci, která člověku slouží, která je zde na světě k něčemu. To k něčemu předpokládá spolehlivost věci, její sepětí se zemí, která je jejím základem. Jen v takové věci je přítomen svět a země. Jen tak se ukazují vztahy a jejich předpoklady. Tím objevujeme podstatu věci, nikoliv ovšem *popisem*, nýbrž van Goghovým obrazem. V namalovaných botách nelze chodit, podstatné je to, že a jak otevírá umělecké dílo tímto způsobem nový vztah ke světu. Dílo, píše Heidegger, „*promluvílo. V blízkosti díla jsme byli naráz někde jinde, než obyčejně býváme.*“ Je to „*otevření toho, co věc [nástroj], selské boty, doopravdy je. Toto jsoucí vystupuje do neskrýtnosti bytí. V díle pracuje [...] dění pravdy*“. Důležitým je Heideggerův pojem pravdy jako prosvětlování skrytého. Tato skrytost náleží k podstatě pravdy, neboť náš horizont rozumění nemá žádný pevný, žádný absolutní základ, na němž by bylo vše jsoucí ve svém „co“ vyložitelné. Horizonty našeho rozumění se proměňují a svět jako významový celek se nám zpřístupňuje různými způsoby. Pravdu nemůžeme ovšem výhradně odvozovat z našeho horizontu rozumění: jsme odkázáni na jsoucí, na to, že se ukazuje, takové, *jaké je*. Jsoucí je podmínkou pravdy. Protože však může být také jen klamem, je podmínkou pravdy rovnováha mezi prosvětlováním a skrytostí, mezi nimiž panuje odvěký spor.

skandinávského symbolismu a mysticismu přírody (např. v Knapových prózách)? Sledování těchto otázek by mohlo do nového světla posunout také hlavní paradigmatata celé práce: „tradici“ i „venkov“. Ukázalo by se např., že tam, kde avantgarda 30. let tematizuje pod vlivem psychoanalýzy fenomény „nevědomí“, „pudu“ „iracionality“, nejsou ruralisté příliš vzdáleni (aniž by to třeba tušili) jungovské archetypologii: název edice „Hlasy země“, inspirovaný názvem Gionova románu, by mohl platit jako paradigmatický.

Tyto souvislosti by mohly zajímavě vystoupit do popředí v poslední kapitole disertační práce, věnované české recepci regionalistů Jeana Giono, Charlese-Ferdinanda Ramuze a Henriho Pourrata. Gionovo „pohanství“, které Lukáš Holeček zmiňuje, je toho pěkným dokladem (viz např. jeho román *Fragments d'un paradis*, 1944). Gionova poetika má stejně tak romantické jako biblické kořeny a nezdráhal se oživit také podivné monstrózní mytologie, jestliže v nich viděl probleskovat substanci posvátného.

Závěrem shrnuji, že předkládaná disertační práce Lukáše Holečka je především heuristicko-materiálovou prací, mapující recepci a reflexi literatury ruralismu v české publicistice a kritice 20. až 40. let 20. století. Zvláštní kapitola je věnována recepci francouzských a frankofonních regionalistů. Těžiště a přínos práce spočívá v diferencovaném recepčně-estetickém uchopení fenoménu českého ruralismu a literárního regionalismu, jejich základních konceptů a paradigmat.

Z tohoto hlediska splňuje práce mgr. Lukáše Holečka požadavky standardně kladené na disertační práci.

Doporučuji ji jako podklad k obhajobě akademického titulu Ph.D.

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

V Praze dne 25. 08. 2015